

ЦВІЦЕ МЭЙХУА

З мастацкімі творамі кітайскіх пісьменнікаў я ўпершыню пазнаёміўся ў дзесяцігадовым узросце. Якраз тады, у 1957 г., у перакладах на беларускую мову выйшлі «Апавяданні кітайскіх пісьменнікаў», аповесці Ван Ліі «Сталь» і Мао Дуня «Вясеннія шаўкапрады», а таксама зборнік «Кітайскія народныя казкі». На той момант я ўжо многа чытаў, а тут яшчэ была асаблівая цікавасць да Кітая, таму што тады пра Кітай часта згадвалі ў газетах і часопісах, па радыё, у крамах прадаваліся кітайскія тавары (асабліва ў пашане былі кітайскія тэрмасы – прыгожа размаляваныя, зграбныя, доўга трымалі ваду гарачай), у вёску кінаперасоўка прывозіла кітайскія фільмы.

Потым быў доўгі перыяд халодных адносін паміж СССР і Кітайскай Народнай Рэспублікай, сувязі перапыніліся. Цікавасць да кітайскай культуры з тых дзіцячых гадоў не згасла, але падтрымліваць яе стала цяжэй. Узяць хаця б пераклады. Нават і на рускую мову перакладаліся ў той перыяд, здаецца, выключна творы кітайскай класікі. А ўжо калі звярнуцца да гісторыі перакладаў кітайскай мастацкай літаратуры на беларускую мову, то можна заўважыць, што рабіліся яны ад выпадку да выпадку, часцей за ўсё былі прымеркаваны да юбілеяў кітайскіх пісьменнікаў. Цэласнае ўяўленне аб гісторыі кітайскай літаратуры атрымлівалі хіба толькі студэнты філалагічных факультэтаў па курсе замежнай літаратуры, а тэксты твораў кітайскіх пісьменнікаў яны чыталі ў перакладах на рускую мову.

Гэта працягвалася да той пары, калі выкладаць замежную літаратуру сталі, нарэшце, на беларускай мове. Але перад студэнтамі паўстала новая праблема: нямногія пераклады твораў кітайскіх пісьменнікаў на беларускую мову ранейшых часоў так і засталіся на старонках перыёдыкі, іх мала было і ў бібліятэках, студэнтам для чытання іх ніхто не рэкамендаваў. Тыя творы (як асобна, так і ў складзе зборнікаў) выходзілі ў 50–60-я гг. XX ст., у пару сяброўскіх адносін СССР і КНР. Пераклады рабіліся зазвычай з ужо зрoble-

ных раней рускіх перастварэнняў, рэдка з падрадкоўнікаў. Паасобныя творы кітайскіх пісьменнікаў перакладалі М. Танк, М. Аўрамчык, У. Дубоўка, В. Вітка, А. Русецкі, С. Дзяргай, А. Бачыла, К. Кірэенка, С. Міхальчук і інш. Нізку вершаў кітайскага паэта Ду Фу пераклаў Я. Сіпакоў. Перакладаліся нават раманы: «Сонца над ракой Сангань» Дзін Ліна, «Перад світаннем» Мао Дуня, «Ураган» Чжоу Лі Бо. Перакладзена даволі многа ўзораў кітайскага фальклору, пераважна байкі і казкі.

Трэба сказаць, што беларуская літаратура перакладалася на кітайскую мову досыць актыўна, нават у не вельмі добры перыяд непрыхільных адносін СССР да Кітая. Літаратура народаў СССР, у тым ліку і беларуская, гучала на кітайскай мове нават у неспрыяльныя часы. Выдаваліся творы самых вядомых на той момант беларускіх пісьменнікаў – І. Мележа, І. Шамякіна, В. Быкава, І. Навуменкі. А з нашага боку тады запанавала маўчанне: нічога, акрамя хіба казак, у перакладах з кітайскай мовы не друкавалася.

І вось цяпер сувязі дзвюх культур аднаўляюцца, наладжваюцца кантакты, ужо і нашы турысты пачалі наведваць Кітай, кітайскія студэнты навучаюцца ў нас, нашы вывучаюць кітайскую мову і літаратуру. Трэба спадзявацца, што і творы кітайскіх пісьменнікаў зацікавяць беларускіх пісьменнікаў, перакладчыкаў. Добры пачатак ужо зроблены. Мікола Мятліцкі пераклаў вершы ста кітайскіх паэтаў. Выдавецкі дом «Звязда» надрукаваў іх асобнай кніжкай – «Пад крыламі дракона». Выдадзена яна ў 1912 г., які па ўсходнім календары лічыўся годам дракона, так што ў назве зборніка закладзена пэўная сімволіка. М. Мятліцкі не хаваў таго, што кітайскай мовы ён не вывучыў, перакладаў з рускіх вершаваных перакладаў і з падрадкоўнікаў. Але ўзяўся за пераклад не з налёту, а пасля таго, як адмыслова пазнаёміўся з гісторыяй Кітая, яго культурай, гісторыяй кітайскай мастацкай літаратуры. Да таго ж у яго ўжо меўся за плячыма вопыт перакладу ўсходняй лірыкі. Жаданне М. Мятліцкага пазнаёміць беларускага чытача з кітайскай паэзіяй у больш звязным, паслядоўным прачытанні, не прымушаючы яго перагортваць у бібліятэцы старыя выданні і перыёдыку, перасіліла боязь перад нязвыклым і экзатычным, і ён адважыўся ўзяцца за цяжкую, амаль непасільную працу.

Валянціна Аколава зацікавілася паэзіяй Лі Цынджао, пачала перакладаць яе вершы, але смерць перакладчыцы перапыніла гэту працу. Да перакладаў з кітайскай мовы пачалі далучацца студэнты БДУ, якія займаюцца на нядаўна адкрытым на філалагічным факультэце аддзяленні ўсходняй філалогіі. Тое, што яны навучаюцца кітайскай мове, грунтоўна знаёмяцца з кітайскай культурай, літаратурай, асабліва спрыяе ажыўленню цікавасці да перакладаў. Не сакрэт, што многія пераклады кітайскай мастацкай літаратуры нават і на рускую мову рабіліся з падрадкоўнікаў. Пераклады на беларускую мову раней рыхтаваліся паводле перастварэння перакладаў на рускую мову. Такі

«пераклад з перакладу», вядома, не спрыяў якасці працы, часам прыводзіў да скажэння зместу арыгіналаў.

На якасць перакладу мастацкіх твораў, асабліва вершаў, з кітайскай мовы ўплывае нямаля іншых фактараў. Што ж за цяжжасці сустракаюцца ў перакладах з кітайскай мовы на няроднасныя ёй рускую і беларускую мовы? На працягу свайго існавання кітайская паэзія назапасіла велізарны арсенал паэтычных вобразаў, якія ў ёй традыцыйна адштурхоўваюцца ад рознага роду гістарычных, літаратурных сюжэтаў, а таксама ад легенд, казак, паданняў. Аб складанасці і разнастайнасці гэтай вобразнай сістэмы сведчаць выдзеныя ў Кітаі за апошнія два дзесяцігоддзі шматлікія тоўстыя тамы з назвамі тыпу: «Паэтычная вобразнасць у старажытнай паэзіі і прозе», «Паэтычная вобразнасць у паэзіі перыяду Тан», «Паэтычная вобразнасць у жанчын-паэтаў», «Паэтычная вобразнасць у вершах-цы перыяду Сун» і г. д. У падобных кнігах прыведзены вершы, для разумення якіх нават кітайскаму чытачу неабходны тлумачэнні. Гэтыя тлумачэнні і даюцца – часта ў аб'ёме, які ў шмат разоў пераўзыходзіць сам тэкст. У іх у разгорнутай форме ўключаюцца ўсе звесткі, неабходныя таму, хто чытае, а менавіта: факты з жыцця паэта, якія адбіліся ў дадзеным вершы або паслужылі падставай для яго напісання; звесткі аб гістарычнай абстаноўцы, у якой той ці іншы верш быў напісаны; алюзіі і рэмінісцэнцыі, веданне якіх неабходна для разумення зместу, вобразнасці; агульная сувязь частак твора, часта не цалкам зразумелая сучаснаму чытачу, і інш. Калі нават цяперашняму кітайцу – аматару паэзіі гэтак неабходны шырокія тлумачэнні, то што ўжо казаць пра чытача-іншаземца, які не ўведаў значную частку характэрных для кітайскай культуры з'яў, не знаёмы з кітайскай гісторыяй, культурай, побытам.

Аўтар гэтых радкоў паспрабаваў, не зазіраючы ў рускі пераклад (ужо потым адбылося знаёмства з перакладам Міхаіла Басманава), а толькі на аснове падрадкоўніка перакласці адзін з вершаў кітайскай паэтэсы Лі Цынчжао (1084–1151). Але пачаць давялося са знаёмства з біяграфіяй яго аўтаркі.

Лі Цынчжао нарадзілася ў 1084 г. Яе бацька – вядомы вучоны, таленавіты літаратар – займаў салідны прыдворны пост. Маці была жанчынай адукаванай і начытанай. Дзяцінства будучай паэтэсы праходзіла ў коле людзей мастацтва, у іх доме часта бывалі госці, якія падоўгу маглі гутарыць аб паэзіі, чыталі вершы. Захапленнем дзяўчыны было калекцыянаванне кніг, карцін і твораў прыкладнога мастацтва. Невыпадкава ў яе паэзіі так часта сустракаюцца вобразы, быццам перанесеныя з вырабаў з каменю і фарфору, а многія вершы выклікаюць у памяці пейзажы знакамітых жывапісцаў Кітая. Першыя паэтычныя спробы Лі Цынчжао высока ацанілі ў літаратурных колах сталіцы.

У 18 гадоў дзяўчына выйшла замуж за маладога вучонага і мастака-гравёра Чжао Мін-чэна. Неўзабаве муж быў прызначаны начальнікам

акругі. Яму даводзілася часта бываць у раз'ездах, і гэта адзінае, што азмрочвала шлюб. На адзіноце Лі Цынчжао шукала суцяшэння ў вершах. Яе раннія вершы звычайна не выходзяць за рамкі апісання прыроды і асабістых перажыванняў. Страфа за страфой паэтэса даверліва раскрывае ўнутраны свет жанчыны.

Асабістае жыццё ў Лі Цынчжао складалася добра, а вось у імперыі імкліва развіваліся трагічныя падзеі. Вайна паміж дзяржавамі ў той час – нярэдка з'ява. Сям'я паэтэсы вымушана была бегчы ад захопнікаў, сама яна падзяліла горкую долю сотняў тысяч суайчыннікаў пасля падзення сталіцы Сунскай імперыі. Страта роднага прытулку, нягоды і бадзянні, вымушаныя ўцёкі з родных мясцін і прыніжанае становішча – усё гэта наклала адбітак на творчасць Лі Цынчжао апошніх гадоў яе жыцця. Пасля смерці Чжао Мін-чэна паэтэса засталася адна ў далёкім чужым краі. Яна пераязджала з месца на месца, шукала прытулку ў сваякоў, сяброў, знаёмых, часам жыла ў лодцы-джонцы, а ў канцы жыцця (з 1132 г.) пасялілася пустэльніцай у гарах Цзіньхуа. У вершах Лі Цынчжао выразна бачны горыч асабістых страт, смутак, трывога за лёс радзімы. Большая частка яе твораў напісана ў жанры цы, вытокі якога вядуць да народнай песні. Паэтэса памерла ў 1151 г. Яна была сучасніцай нашай Еўфрасінні Полацкай.

Навошта пра ўсё гэта ведаць перакладчыку? Ён жа ўзяўся за пераклад толькі аднаго верша. Аднак верш «Дзікая сліва» («Мэйхуа»), абраны для перакладу, напісаны ў выгнанні, у ім адбіўся настрой, які тады валодаў аўтаркай.

玉楼春

红酥肯放琼苞碎，
探著南枝开遍未，
不知蕴藉几多香，
但见包藏无限意。
道人憔悴春窗底，
闷损阑干愁不倚，
要来小酌便来休，
未必明朝风不起。

Верш як быццам толькі пра дзікую сліву. Вобраз галінкі дзікай слівы спрадвеку адзін з любімых традыцыйных вобразаў кітайскіх паэтаў, асабліва ў часы эпохі Сун, да якой адносяцца і гады жыцця Лі Цынчжао. Мэйхуа – разнавіднасць кітайскай слівы, дрэва, якое ўслаўлена ў жывапісе і паэзіі. Яно пачынае квітнець у канцы зімы, калі яшчэ ляжыць снег. Квітненне мэйхуа (са студзеня да канца сакавіка) адбываецца ў час кітайскага Новага

года, які па кітайскім календары называецца «Свята вясны». Новы год прыпадае на другі маладзкік пасля зімовага сонцастаяння, звычайна святкуецца ў другой палове студзеня або першай палове лютага. Красаванне дэкаратыўнай слівы мэйхуа ў кітайцаў звязваецца з канцом зімы і надыходам вясны, таму мэйхуа – гэта каляндарнае дрэва, сімвал і эмблема кітайскага Новага года, вясны і нараджэння ўсяго жывога. Назва слівы аманімічная ў кітайскай мове словам «прыгажосць» і «бровы», якім надавалася асаблівае значэнне ў абліччы прыгажуні, што яшчэ больш узмацніла асацыяцыі гэтага дрэва і яго колераў з жаночай прыгажосцю, юнацкасцю і каханнем. Кветкі мэйхуа і яе квітнеючыя галіны – улюбёныя матывы не толькі паэзіі, але і дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва Кітая. Яны сустракаюцца ў размалёўках па кераміцы, у ювелірных вырабах і ў больш складаных кампазіцыях, у якіх галіны мэйхуа даюцца ў спалучэнні з бамбукам і матылькамі. Акрамя таго, з дрэвам звязаны спецыяльныя тэматычныя напрамкі, прычым як у жывапісе («стыль мэйхуа»), так і ў паэзіі (вершы, прысвечаныя яе апяванню). Мэйхуа лічыцца таксама сімвалам урадлівасці і жыватворчай сілы, таму што яе вузлаватыя галіны, на першы погляд сухія, вясной выпускаюць квітнеючыя пупышкі – увасабленне жыццёвай сілы дрэў, што ажываюць пасля зімовай спячкі. Мэйхуа сімвалізуе яшчэ і даўгалецце, канец зімы, прыгажосць, чысціню, пустэльніцтва, а таксама ўвасабляе сілу, стойкасць і перамогу.

Усяго гэтага чытач перакладу, не знаёмы з кітайскай культурай, не ведае, а таму асацыяцый, якія ўзнікаюць у кітайца падчас чытання верша, ён не ўсвядоміць. Кітайская культура, у адрозненне ад, скажам, японскай, менш «на слыху» ў нашых чытачоў. Нам добра вядома значэнне японскіх слоў «гейша», «самурай», «харакіры», «ікебана», мы памятаем, што ў японцаў ёсць звычай святкаваць пачатак вясны як час квітнення вішні (сакуры), а вось пра тое, што кітайцы падобным чынам звязваюць вясну з цвіццём слівы (мэйхуа), не ведаем.

Перад тым як перакладаць, карысна ўведаць і пра асаблівасці формы кітайскіх вершаў, прынамсі згадаць, што ў кітайскай паэзіі меншы рыфмарый, у кітайскай мове мала сугуччаў у канцы слоў, таму не ўсе радкі маюць рыфмы.

Верш «玉楼春» («Мэйхуа», «Дзікая сліва») адносіцца да ліку тых, што не толькі па-майстэрску апяваюць чароўныя бутоны слівы, але і тонка перадаюць унутраны свет паэтэсы, яе душэўныя пакуты, ён сведчыць пра яе надзею на спакой і жаночае шчасце. У першым вершаваным радку іерогліф 红酥 («румяны») увасабляе п'ялёсткі кветак слівы, падобныя да чырвонай гладкай скуры, а ў словах 琼苞 («яшмавы бутон») згадваецца чырвоны бутон слівы. У абодвух параўнаннях вобразна перададзена асаблівасць кветак слівы, і сама фармулёўка вельмі дасціпная. Метафара «нераскрыты бутон» падразумявае дзяўчыну.

Трэці радок – гэта алегарычнае ўвасабленне яшчэ поўнасьцю не расквітнелых бутонаў слівы. Трэці і чацвёрты радкі блізкія па сэнсе. Іерогліфы 馥藉 («вытрымка», «стрыманасць»), 包藏 («хаваць», «утойваць») удакладняюць тую ж думку. А спалучэнні 几多香 («вельмі духмяны»), 无限意 («бязмежны водар») згадваюць пра духмянасць кветак слівы пасля іх буйнога росквіту.

Першыя чатыры радкі перадаюць душэўны настрой, эмацыянальны стан паэтэсы. Наступныя апісваюць яе любаванне кветкамі слівы. 道人 (успамін пра даоскага манаха) – гэта згадка, магчыма, павінна падводзіць чытача да думкі пра цікавасць паэтэсы да філасофіі даасізму, але можа і ў форме алюзіі напамінаць, што заснавальнік даасізму Лао Цзы нарадзіўся менавіта пад слівай. Іерогліфы 憔悴 («марнець», «пакутаваць»), 和闷 («нуда»), 愁 («сум», «маркота») тлумачаць паводзіны і ўнутраны стан Лі Цынчжао. 春窗 («глядзець у акно»), 和 阑干 («ліць слёзы») – гэта водгалас жыццёвых абставін самой паэтэсы: яе маркотнае жыццё, самотнае існаванне жанчыны, якая страціла сваё каханне, сям’ю і радзіму.

У апошніх радках Лі Цынчжао адлюстравала трагедыю свайго жыцця. Напісаныя паэтэсай у незвычайнай манеры, яны перадаюць яе душэўныя пакуты, што не даюць ёй спакою нават тады, калі яна любуецца кветкамі сліў. Іерогліф 休 («добра!», «няхай!») адлюстроўвае тое, што ў аўтара на сэрцы: калі вы жадаеце піць віно і любаваліся цвіццём слівы, то прыходзьце – можа быць, заўтра ўзнімецца вецер! Гэтыя радкі выказваюць і надзею на змены ў лёсе, жаданне развясці маркоту.

Уведаўшы ўсё гэта, я ўзяўся за пераклад. Нарадзіўся першы варыянт:

Ранний весной палымнее
Сад мой пялёсткамі слівы.
Яшмы ружовай бутоны
Хіляцца к поўдню гуліва.

Нібыта ў сад прыгажуня
Выйшла у строях пунсовых.
Водар духмяны хвалюе,
У верх мой просяцца словы.

І я, нібы мніх састарэлы,
Што не можа намацаць парэнчы,
Стаю ля вакна і сумую,
Вясною, зусім недарэчы.

Што ж! Госці, вып’ем, закусім.
Цешыцца будзем надзеяй:
Каб мэйхуа любавалася,
Раніцай ветрык павее.

Пераклад не задаволіў мяне. Заўважаліся «падпоркі», словы, якія давалася «прыцягнуць за вушы» дзеля захавання рыфмаў, рытму. Адкуль узяліся «госці»? Чаму бутоны глядзяць «гуллыва»? Вершу не хапала мінорнага настрою, не адчувалася ў ім тугі па радзіме, матыву адзіноты. Пасля пераробкі з'явіўся другі варыянт:

Ранний вясной распукуцца
Ў садзе пялёсткамі слівы.
Яшмы ружовай бутоны
Схіляцца радасна к поўдню,
Туды, дзе мая радзіма.

Нібыта ў сад прыгажуня
Ў строях пунсовых прастуе.
Водар духмяны хвалюе,
А на душы ў мяне змрочна.

Стаю ля вакна я і плачу,
Кратаю ганка парэнчы,
Нібыта мніх састарэлы,
Змораны і маркотны.

Што ж! Можа, прыйдзе хто ў госці...
Вып'ем, закусім з надзеяй:
Каб нам мэйхуа любавалася,
Раніцай ветрык павее.

І ўсё ж як перакладчык я застаўся незадаволены. Не ўсё ўдалося перадаць больш-менш адэкватна. Надта штучна далучаны радок, які тлумачыць, што Лі Цынчжао не можа любавалася кветкамі без суму, згадаўшы, што бутоны павернуты на поўдзень, у бок страчанай радзімы. Прапала згадка пра даоскага мніха. Калі б гэты пераклад друкаваўся асобна, то, па-добраму, да яго варта было б дадаць каментарый. Вось яшчэ адна асаблівасць перакладу з кітайскай мовы – патрэба ў тлумачэннях, якія раскрываюць тое, што захавана ў падтэксе. Ды ўсё ж нельга забывацца, што верш прызначаны для дэкламацыі, а не для чытання ў кнізе, ён павінен быць зразуметы слухачамі без тлумачэнняў. А тут яшчэ ўспомнілася, што гэта ж верш-песня, напісаны на мелодыю «Юй цзя ао» (漁家傲). Варта было б папрасіць студэнтку-кітаянку праспяваць верш, тады і пераклад можна было б прывесці ў адпаведнасць з мелодыяй. Але прадоўжыць працу над вершам не ўдалося. Затое быў набыты пэўны вопыт перакладу з кітайскай мовы. Хочацца верыць, што ён прыдасца тым, хто будзе брацца за пераклады мастацкай літаратуры з кітайскай мовы, што кветка мэйхуа расквітнее ў беларускіх перастварэннях.

